

Т. Н. Сүлейменов,
*қылмыстарды сотқа дейінгі тергеу кафедрасының
доценті, заң ғылымдарының кандидаты, полиция майоры;*
Т. Н. Балтабаев,
*қылмыстық процесс кафедрасы
бастығының орынбасары, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

АЛДЫН АЛА ТЕРГЕУ ПӘНІ БОЙЫНША ТӘЖІРИБЕЛІК САБАҒЫН ӨТКІЗУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев өзінің 2014 жылдың 17 қаңтарында паш еткен жолдауында Қазақстандық жолдың жаңа кезеңі — экономиканы, құқық қорғау жүйесін, ақпараттандыруды, халықтың тұрмыстық жағдайын жақсарту және нығайту екендігін атап көрсеттіⁱ. Сонымен қатар, 2010—2020 ж. ж. Құқықтық саясат тұжырымдамасында көрсетілгендей қоғамға, мемлекетке адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын және қоғам мен мемлекет мүдделерін қорғауға ниеті бағытталған жаңа форматтағы заңгер кадрлар қажетⁱⁱ.

«Алдын ала тергеу» пәні Қазақстан Республикасы ІІМ жүйесіндегі жоғары оқу орындарында оқытатын пәндердің бірі болып табылады.

Тәжірибелік сабақ — бұл оқу үрдісінің басты құрамдас бөлігі. Оқытушының және тыңдаушылардың оқу қызметі тәжірибелік сабақтарға шоғырланған. Сондықтанда қандай да бір оқу пәні бойынша тыңдаушы дайындаудың сапасы тәжірибелік сабақтарды жүргізудің деңгейімен, оның мазмұны мен әдістемелілігімен айқындалады. Бұл деңгей жоғары болуы үшін, оқытушы тәжірибелік сабақтарды дайындау барысында кез келген өнер шығармасы сияқты өзінің ерекшелігі бар педагогикалық шығармадай жасау керек деген ойдамыз. Білім беру әдісін таңдау тыңдаушылардың теориялық дағдыларын қалыптастыруға бағытталған білім беру бағдарламаларының мақсатымен айқындалады. Әдістемелік жұмыс әр оқытушының дағдысын жоғарлатуды қамтамасыз етуімен, оқу үрдісін қалыпты құру қабілетімен айқындалатын оның кәсіби құзыреттілігімен байланысты. Кәсіби дайындықтың жүйесі бірыңғай, көп функциялы, көп деңгейлі, тиімді, аз шығынды болуы керек. «Жоғары білімнің сапасы ең жоғары халықаралық талаптарға сай болуы қажет. Елдің жоғары оқу орындары әлемнің алдыңғы университеттерінің рейтингісіне еруге тырысуы қажет» — Елбасының ведомстволық білім беруді топтастыру болашағын анықтайды.

Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім жүйесін дамыту концепциясында білімнің басты мақсаты болып дағдының, шеберліктің, білімнің қарапайым емес жиынтығы қалыптасады, ал оларға негізгі кәсіби жете білушілік — ол өз бетімен білім алу шеберлігіⁱⁱ. «Алдын ала тергеу» пәні Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының арнайы пәндердің бірі болып табылады. Күндізгі оқыту факультетінің тыңдаушылары осы пәнді 5B030300 «Құқық қорғау қызметі» мамандығы бойынша Қазақстан Республикасының жалпыға міндетті мемлекеттік беру стандартына сәйкес міндетті түрде оқуы керек. Оқытылатын пәннің мақсаттық белгісі оқуды бітіргеннен кейін қылмыстарды алдын алу, ашу және сотқа дейінгі тергеп тексеру бойынша құқық қорғау органдарының алдына қойған міндеттерді орындайтын құқық қорғау қызметі мамандығы бойынша тыңдаушыларды дайындаудан тұрады. Сонымен қатар, тыңдаушылардың осы пәнді игеруі келешекте тергеу процесін ұйымдастырудың сапасын және бөлініс бастығының ұйымдастырушылық-басқарушылық қызметінің дағдыларын әрі қарай дамытуға мүмкіндік туғызады. Алдын ала тергеу пәнін оқытудың міндетті және көрсетілген мақсаттарға жету үшін пәннің алдына келесідей міндеттер қойылатындығын атау жөн: қылмыстық және қылмыстық процестік заңнамасындағы болған өзгертулер мен толықтырулардың есебінде қылмыстық сот өндірісінде қылмыстарды сотқа дейінгі тергеп тексеру бойынша теориялық білімдері мен тәжірибелік дағдыларын бекіту; қылмыстық істерді тергеп тексеру барысында қатарласатын штаттық және штаттан тыс жағдайларда

қылмыстарды тергеп тексерудегі материалдарын қолдану бойынша тергеушінің қызметін реттейтін қылмыстық-процестік нормаларды қолдану дағдылары мен шеберліктерін қалыптастыру; қылмыстарды тергеп тексерудегі тергеушінің материалдарын қолдануында және немен дәлелденсе де заңдылықтың бұзылуын болдырмауда заңды қатаң сақтау қажеттілігіне көз жеткізуді қалыптастыру; қылмыстарды тергеп тексерудегі қолдануға байланысты ұйымдық-өкілдік құжаттарды және тергеушінің іс қағаздарын сапалы түрде толтыруды, қылмыстық істердің материалдарын және оның қосымшаларын сапалы түрде ресімдеуді үйрету. Жүйелілік ұстанымы — жоспарлау субъектілерінің оқыту үрдісін өзара байланысты және өзара әрекеттес компоненттер жиынтығынан құралған күрделі жүйе ретінде қарастыруын білдіреді. Олар: оқытушы мен тыңдаушының жеке және ұжымдық мүдделері, қажеттіліктері, қызығушылықтары, бірлескен әрекеттерінің мазмұны, ұйымдастыру нысаны мен амалдары, оқу-тәрбие процесінің жай-күйі, талдау, бағалау өлшемдері мен көрсеткіштерін айтуға болады. Нақтылық ұстанымы — тыңдаушылар ұжымда жүргізілген немесе үлгі бойынша ғана тапсырмаларды айнытпай көшіріп алудан аулақ болуды көздейді. Жоспарлау бойынша оқытушы топтың өзіндік ерекшелігін, қызығушылығын, қажеттілігін, даму деңгейін есепке алуы тиіс. Өйткені оқу-танымдық іс-әрекет формалары мен әдістерін дұрыс таңдау нақтылы бір топтағы педагогикалық жағдайдағы өзіндік ерекшелігін саналы түсінуге тікелей байланысты болады.

Оңтайлылық ұстанымы — оқу үрдісіндегі оқу-танымдық іс-әрекетті белсендіру үш маңызды жағдаймен байланысты: біріншіден, оқытушы тыңдаушының оқу-танымдық белсенділігін арттырудың ең оңтайлы әдістерін табуы тиіс; екіншіден, осы бірлескен әрекет нәтижесі оқыту мен тәрбие үрдісін құрудың ең оңтайлы модель болуы керек; үшіншіден, оқытушы тыңдаушылар тобының жағдайына сәйкес, оқу-танымдық іс-әрекетті белсендірудің болашақ бағдарына сай нұсқасын таңдауы тиісⁱⁱⁱ.

Даралық ұстанымы — әр тыңдаушының жеке басының дамуы — басты міндеттердің бірі екенін, сонымен қатар ұжымдық іс-әрекетте тыңдаушылардың даралық ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін есепке алуды білдіреді. Ғылыми ұстанымы — оқытушының жоспарлауында таңдаушы дамуы мен оқытудың мәні, заңдылықтары, танымдық процестері туралы ғылыми білімге, қазіргі педагогикалық тұжырымдарға талап етеді. Үздіксіздік ұстанымы — оқытушы жоспарлай отырып, тыңдаушылардың қызығушылықтары мен қажеттіліктері, талап-тілектері мен құндылық бағдарға сәйкес жұмыс мазмұнын үнемі жаңартып, жетілдіріп тыңдаушы жеке тұлғасының қалыптасуына оңды өзгерістер енгізе отырып, ізгілікті қарым-қатынас жасауын қарастырады.

Пәнді игеруде басты бағыт жүргізу барысында тыңдаушылар қылмыстарды сотқа дейінгі тергеп тексеру материалдарын қолданудағы тергеушінің алдына туындайтын әртүрлі тапсырмаларын меңгеретін тәжірибе сабақтарына беріледі. Сабақтарды жүргізу барысында тыңдаушыларға оқытудың пәндік деңгейінде қылмыстарды тергеуде сотқа дейінгі тексеру материалдарын қолдану бойынша негізгі мәселелерді меңгеру және қылмыстық құқық, қылмыстық-процестік құқық, криминалистика, сот психологиясы, әкімшілік құқық, басқа ғылымдар бойынша тыңдаушылардың білімін тәжірибеде нақтылай және кешенді қолдануға мүмкіндік туғызатын әртүрлі тапсырмалар беріледі. Тәжірибелік сабақ барысында тыңдаушылардың қылмыстарды тергеп тексеруде процестік және тергеулік әрекеттер өндірісін игеру және процестік құжаттарды толтыру дағдылары қалыптасқан. Әр сабақтарға дайындалуда тыңдаушыларға әр тақырып бойынша сабақ жоспарларында ұсынылған монографиялық әдебиеттерді, заң актілерін конспектілеу, Қазақстан Республикасының Жоғары Сотының Пленумының нормативті қаулыларын, сот-тергеулік тәжірибені топтастыру, тергеудің озат тәжірибесін жүйелі түрде игеру ұсынылады. Жүргізілетін процестік және тергеулік әрекеттердің нәтижелері мен мазмұны туралы ақпараттар сабақ барысында оқытушыдағы қылмыстық іс макеттерінде болады.

Тақырыпты игеру арнайы және салалық пәндердің теоретикалық жалпы заңдық білімдерін өзінің тәжірибелік қызметінде кешенді қолданудың дағдыларын алу және нақты қылмыстық істер ашу, сонымен қатар тергеп тексерудегі тәжірибелік дағдылары мен шеберліктері мақсат болып табылатын тәжірибелік сабақтармен аяқталады. Тәжірибелік сабақтар барысында тыңдаушылар семинар сабақтары және сот-тергеулік тәжірибенің мысалдары барысында алынған теоретикалық білімдері есебінде проблемалық жағдайларды шешеді. Тәжірибелік сабақ барысында тыңдаушылар процестік құжаттар және қылмыстық

істерді тергеп тексерудің алғашқы дағдылары мен шеберліктерін иеленеді, сонда өзіндік дайындық сағаттарында тыңдаушылар жағдайды сараптауды, мазмұны және түрі бойынша заң талаптарына жауап беретін тергеудің процестік құжаттарын құрастыру және өз бетімен шешім қабылдауды үйренеді. Сабақтарда ғана оқытушы тыңдаушылардың сабаққа дайындығының деңгейін, өзіндік дайындық сағаттарында оқу тапсырмасын өз бетімен орындағанын және өткен материалды қаншалықты меңгергенін анықтайды.

Пәнді аяқтауда тыңдаушылар тігілген процестік құжаттардың макетін соңғы рет тексерту үшін кафедраға әкеледі. Процессуалдық құжаттардың макетін тапсыру сынақ немесе емтихан тапсыруға рұқсат үшін негіз болып табылады деген пікірдеміз. Алдын ала тергеу тәжірибелік сабақты ұйымдастыру барысында келесі ұстанымдарды ескерген жөн:

Қорыта келе, тәжірибелік сабақтарды өткізу кезінде тыңдаушылар берілген фабуланың негізінде нақты қылмыстың құрамы бойынша шешім қабылдайды. Тұрпатты тергеулік жағдайлар құрылып, олардың негізінде техникалық құралдарды қолдана отырып, іскерлік ойындар ойналып, тиісінше іс жүргізулік құжаттар толтырылып, іс бойынша өндірісті аяқтайтын қылмыстық істің макетін дайындаумен аяқталуы тиіс. Сондықтан қылмыстық іске қатысушылардың айғақтары туралы ақпараттар оқытушының сабақ жоспарында көрсетілген. Тергеудің қорытындысы қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы арыздар мен хабарламаларды қабылдау және тіркеу, сонымен қатар сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидасын бекітуден бастап, іс бойынша өндірісті аяқтайтын қылмыстық істің макетін дайындаумен аяқталады. Сонымен қатар тыңдаушылар келесідей іс жүргізулік шешімдер қабылдаулары тиіс: сотқа дейінгі тергеп тексеруді тоқтату, қайта бастау және т. б.

-
- i Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы — 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» 2014 жылғы 17 қаңтар // <http://www.akorda.kz>
  - ii Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы «Қазақстан Республикасының 2010—2020 жылдарға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» № 858 Жарлығы // <http://online.zakon.kz>
  - iii Мынбаева А. К., Садвакасова З. М. Инновационные методы обучения, или как интересно преподавать: Учеб. пос. 4-е изд., доп. — Алматы, 2010. — С. 28.